

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 19.

За редакцію відповідає Володимир Гнатюк.

Сергій Ефремов.

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ В НОРВЕГІЇ.

У Львові, 1902.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під варядом К. Беднарського.

I.

Вельми часто можна почути навіть від людей з широкою освітою та спочуттем до пригноблених націй, що націоналізм у наші часи — і як суспільно-політична доктрина і як практична потреба — вже віджив свій вік, перестарівся до краю; що економічні та соціальні змагання, викликані до життя новітніми часами, підтяли в корені національні змагання народів і через те саме національні рухи скрізь позбулися своєї колишньої інтензивності та сили, уступаються на задвій плян і нарешті зникнуть цілком. Тоді матимемо лишень одну націю-людськість, де не буде місця жадним національним ознакам та різницям, де зіллють ся в одну родину усі люде, де „Єлли та Юдеї“ становитимутьодно з погляду національного.

Така думка найбільш принажує до себе та здобуває прихильників собі от-сією своєю простотою та радикальністю; вона

має претензію розплутати самі найтрудніші, найбільш поплутані питання, порішити основні проблеми людського життя на підставі дуже немудрих, кожному доступних міркувань. Навіщо, мовляв, клопотати собі голову усякими там національними питаннями, коли неминучий хід історії усе одно знищить їх і сліду не кине ніякого; навіщо завдавати собі марної роботи, працюючи на національному полі, коли поступ все одно нівелює усі національності і приводить їх „к одному знаменателю“? Ліпше відразу перетяти гордієвий вузол національних відносин і не морочити ними собі голови, покладаючи всі надії на те, що час, — а він, як відомо, найкращі ліки на все, — і тут доведе справу до найліпшого кінця. Так навчає теорія; отже практичне життя не дуже то має охоту підлягати нашим теоретичним міркуванням. Поки ми отак укладаємо собі рожеві плани на будучність — „течуть ріки, кроваві ріки“ і в простім і в переносім розуміню сього слова; провадить ся мало не скрізь завзята національна боротьба; чутно важкий, силоміць заглушений стогін пригноблених націй і лунають тріумфальні поклики переможців... Слухаючи отой стогін, дивлячись на ті муки, ніяка жива душа не може заспокоїти себе теоретичною надією на те,

що „колись то ліпше буде“, а мусить шукати якогось певного виходу зараз. І от придивившись уважно до теорії, спершу такої блискучої та принадної, ми побачимо, що засновано її на досить хиткому ґрунті — „на пещі“, мовляв; і що вона зовсім не розв'язує світових проблем, а хіба що розвієє їх, таї то невдатно... Факти з життя доводять щось инше: раз-у-раз вони виявляють утопійність теорії, нищать її і дають докази того, як жваво поруч економічно-соціальних змагань прибиває ся і національна теція, нагадує, кричить про себе тисячами самих вразливих подій... Годі заплющувати очі, — ми повинні дивити ся на те, що навкруги нас дієть ся, а двлячись, мусимо одкинути за спокійливу теорію, якою б принадною вона нам не здавалась, і витворити якийсь инший погляд на національну справу. Який же?

Не дуже давно панувала в соціології так звана органічна теорія, що всі ознаки окремого живого організма переносила на одиницю громадську, організм суспільний, вишукуючи поміж організмом та громадою цілковиту анологію, абсолютну подобу в самих що найменших дрібницях. В наші часи органічна теорія не багато має таких прихильників, які б обороняли її в тій абсолютній формі, в якій вона вийшла з голови перших

творців своїх; новітні соціологічні праці довели, що цілковитої аналогії поміж організмом та громадою нема; що суспільна, громадська одиниця з соціологічного погляду далеко не та сама, що окремий організм. А про те ледви чи можна змагати ся проти того, що де-яка подоба, де-яка аналогія поміж громадою (соціологічна одиниця) та організмом (одиниця індивідуальна) існує. Відносини поміж окремими організаціями, — візьмемо людей, — багато де в чому складають ся на відносини між собою соціологічних одиниць (громад, націй); вони становлять ніби той зразок, ту міру, що її можна прикласти і до відносин між собою соціологічних одиниць, націй то-що. Такий метод — порівняння окремої особи людської з організмом громадським (нацією) — у великій пригоді нам стане, щоб вияснити суть відносин та змагань національних.

Ми знаємо, що кожний індивідуум, кожна особа людська має риси, схожі з відповідними рисами інших індивідуумів, або інакше кажучи — такі, що ріднять його з подібними ж організаціями; але разом із тим має і неодмінно мусить мати — на теж він і індивідуум — і своєрідні риси, — такі, що відрізняють його від усіх інших схожих із ним індивідуумів і надають йому своє

власне, йому тільки одному властиве обличчя фізичне й духове. Кожна людина має щось свого власного: свою вдачу, свої духові прикмети, свою вроду. Чим дужча особа людська, чим вище вона підносить ся понад загальний рівень, тим сі прикмети, особливо духові, в ній дужчі, оригінальніші, тим виразнійше відзначають ся вони від загалу, від тієї „aurea mediocritas“, тим і особа така має в собі більше індивідуальних прикмет, тим вона оригінальніша. Навпаки, спускаючись низше по біологічній, я сказав би — драбині, ми помічаємо, що індивідуальні риси раз-у-раз стирають ся; окремі організми стають усе більш та більш схожими, своєрідного раз у-раз стає менше і — замість особ із індивідуальними прикметами ми бачимо тільки майже однакову масу організмів, у якій трудно відрізнити одного від другого. Так само прослідивши й ембріональний розвиток живих творів, ми побачимо, що на нижших щаблях тієї життєвої драбини вони більше схожі між собою, ніж ріднять ся: ембріони чи зародки людини, птаха, чотириноного звіря вельми між собою схожі і ся схожість перш за все кидаєть ся в вічі, коли розглядати поруч малюнки таких зародків, — недосвідчена добре людина ледве чи спроможе ся розрізнити їх без помилки.

Ембріони розвивають ся — і разом із тим росте по-між ними різниця; людина починає вже більш та більш одрізняти ся від иньших тварів, та й усі вони одна від одної, але й тепер ще багато ознак сховано, не виявило ся ще на верх, — наприклад, до певного часу у людини не можна розібрати полових прикмет; далі виявляють ся й вони; нарешті людина народжає ся на світ. Факт усім відомий, що новонародженні діти теж вельми скидають ся одно на одне і аж із ростом та розвитком виявляють ся у їх дужче, і все більш та більш розвивають ся різниці. Таким чином — індивідуальні прикмети найбільшують ся у тварів розвинених, найбільш виразно проступають у людині, а в людському роді — у осіб, більш розвинених фізично й духово.

Що бачили ми в сфері біологічній, те-ж саме в деякій мірі можна спостерегти і в соціальному, громадському житті; здобутки, винесені нами з тієї сфери, можна прикласти й до цієї... Група людей, звязаних між собою одною мовою, одним світоглядом, свільною історією й традиціями, творить із себе ніби одну колективну особу — націю, народ. Кожний індивідуум у межах такої колективної особи має, певна річ, і свої кидивідуальні ознаки, але вони ніби розпли-

вають ся в загальному морі національної особи, як крапля води в річці; вони тільки доповняють одна другу і в сумі творять колективну особу — націю. Инакше кажучи, окремі особи позбувають ся своїх індивідуальних прикмет і по-за межами колективної особи (в межинародних зносинах) виступають як одна цілість під стягом своєї національної назви. Коли ми говоримо: Німець, Француз, Українець і т. и., то ми розуміємо людину з тими чи иньшими національними, а не особистими, індивідуальними прикметами.

Кожна нація, що варта свого імени, має в собі щось своє рідне, що відрізняє її від усіх иньших націй. Ознаки фізичні та антропологічні, а ще більш духово-моральні прикмети, вдача національна, мова, погляди суспільно-економічні, часом релігійні і т. и. — все се відрізняє одну націю від иньших і становить її національне обличче, національну індивідуальність; все се звязано традиціями, народними переказами, світоглядом, минулим і сучасним життям із істотою національною і за все се нація міцно держить ся, пручаючись, змагаючись, коли її прикмети хотять знищити і тим затерти її національну індивідуальність. Але способи боротьби за національну індивідуальність бувають не однакові у різних націй, як є

ріжниця і в способах боротьби за особисту індивідуальність у окремих осіб людських. Нация некультурна, неосвічена, темна хоча й держить ся за свої національні прикмети та веде за їх боротьбу, але робить се зовсім несвідомо; вона дає тільки пасивну одсіч усім тим заходам, що мають на меті її винародовлення, знищення її національного *я*. Вона чинить так тільки тому, що інакше не може, що її прикмети національні так міцно звязані з її істотою, з її національним організмом, що вона не спроможна порвати сих звязків та скинути з себе свій національний одяг. Свідомости своєї національної індивідуальности, свого національного *я* — така нація ще не має; вона ходить-блукє немов із завязаними очима, що не спроможні гаразд розглянути ся ні кругом себе, ні в собі навіть. Інакше діє ся у культурних, освічених націй, що вже почувають і розуміють своє національне *я*, свою національну індивідуальність, — вони дають уже активну одсіч, вони цілком свідомо обороняють ся проти замахів на їх національне життя. Культурні нації, що дійшли вже до національної самосвідомости, провадять національну боротьбу цілком свідомо; вони добре тямлять вагу національної ідеї; вони знають, чому ведуть довігу, не раз важку бо-

ротьбу зі своїми гнобителями; вони поважують свою національність і себе самих разом, як репрезентантів і заступників своєї національности і, поставивши собі такі чи інші національні ідеали, простують до їх певним, наперед обібраним шляхом, твердою, непохитною ходою. Культура й просвіта, як бачимо, надають національному рухові потужности, інтензивности, сили; та й не раз навіть вони викликають його на світ. Тим то ми бачимо, що стільки національних рухів повстало як раз протягом останнього століття, коли культура величезними кроками поступала наперед, коли просвіта перестала бути привілеєм вищих верств людности, а здемократизувала ся, спустившись до-низу, по-між простий люд. Тут — у культурі, у просвіті — лежить причина того, що минуле XIX століття породило таку силу національних рухів, викликало до життя навіть такі національні організми, що вже на віки, здавало ся, заснули мертвим сном, що давно вже були прибиті на цв'їту, віяли та опріч пасивного, не могли здобути ся ні на який активний протест проти насильства. XIX століття — се суще воскресення мертвих національностей! Германські народи, славянські, Італія, Греція — тільки за наших часів воскресли з могил, де були живцем

поховані середньовіковим ладом громадським та обставинами тодішними, що все нівелиювали на один зразок, усе приводили „кь одному знаменателю“. Виходить, що як у сфері біологічній більш, розвинені твари мають разом із тим і більше індивідуальних ознак так і в житті соціальному, — а сюди треба зачислити життя націй, — у більш розвинених націй проступає більше потяг до незалежного існування, до вироблення національної культури.

Разом із тим бачимо поступ і з другого боку: національна ідея не тільки пішла в глибінь народніх мас, але й змістом своїм поширшала, визволюючись потрохи, по-малу, ступінь по ступневі, шляхом довгої еволюції від національної виключности та шовінізму. „Чужинець — то варвар“ — казали у давніх Греків; „чужинець — то ворог, *hostis*“ — дувало у Римі... Якими чужими, далекими здають ся нам тепер сі людоненавистні погляди! Чимсь дивовижним, незрозумілим майже тхне тепер від сих речень, що не говорили ся так собі — на вітер, а становили дійсне цілу жахливу програму міжнародних відносин... Певна річ, до ідеалу, ще й тепер далеко; трапляє ся иноді, що навіть висококультурна нація вибухне таким шовінізмом, що за людину страшно стає, —

таку подію маємо пещасте як раз тепер спостережати у відносинах Англії до південно-африканських республік, — але взагалі кажучи, нації культурні вже просвітленими очима починають дивити ся на міжнародні відносини; беручи від сусідів усе, що варто взяти, вони не цурають ся й свого і любовно заховують і зберігають свої кращі національні ознаки. На прапорі усіх культурнійших націй і людей нашого віку немов стоять вибиті слова нашого Кобзаря:

І чужому навчайтесь,
Й свого не цурайтесь...

І се звичайний, неминучий хід історії, що веде до справжнього братерства по-між народами на ґрунті спільних інтересів, обопільної заемоги і згоди, а не загального нівелиювання та однаковости самих лишень зверхніх ознак. Ремствувати на сей хід, або силкуватись зупинити його, чи навіть повернути в инший бік — можуть тільки низкокі люди з вузьким, обмежованим світоглядом, що не розрізняють дерев на суцільному тлі ліса, і думають, що братерство та згода в міжнародних відносинах купуєть ся ціною цілковитого стирання, знищення усіх своєрідних, національних прикмет. Що се не так, тому можуть бути доказом і братовбійчі

війни між членами одної національності (Австрія і Германія р. 1866), і добра злагода між чужими народами (Німці, Французи та Італійці у Швейцарії). Все се загально відомо і кожен, коли схоче, зможе прибрати собі десятки прикладів сього з історії людськості... Але багато на світі людей, помазаних навіть культурою, що забувають се, або запліщують очі, коли зустріне ся який такий факт, та мовчки оминають його; їм важко стерпіти, що поруч їхньої національності можуть жити своїм власним життям національним ще й інші... Недавно вийшов IX том творів російсько-польського письменника Володимира Спасовича і тут знаходимо вельми дотепну характеристику таких людей. „Чи бачили ви, — каже д. Спасович, — місце, де зливають ся дві великі ріки, як я їх спостережав: Сони та Рони в Ліоні, Мозелі та Рену в Кобленці, Волги та Ками, Сави та Дунаю під Білградом? Дві течії сходять ся в одному кориті — одна буровата, друга зеленувата і, не зливаючись в одно, течуть поруч цілі десятки верстов; навіть колеса та гвинті пароходів, що сновігають по їх раз-у-раз, не спроможні їх перемішати. Коли-небудь вони зіллють ся, але єсть люде, що не хочать того чекати, — їм муляє, що дві течії, дві ріки,

а не одна, — і от вони пропонують поставити там, де зливають ся ріки, велику машину і обидві течії перебовтати, або з того берега, під яким тече зеленувата вода, підливати буроватой фарби, аби тільки вся ріка була одного буроватого кольору... Я, поки й віку мого, — кінчить ш. автор, — буду ворогом виключного націоналізму, а обстоювати му за многонаціоналізмом.“

Ті що кричать проти націоналізму, або занадто легковажать його та звертають на його менше уваги, ніж він того вартий, забувають, здає ся нам, ще одну річ. Здоровий, нормальний національний рух завжди свідчить, що серед даного народу розпочала ся жива духовна робота, що він почав жити свідомим життям, що він поважає самого себе. А такий народ, — та й тільки такий, а не иньший, додамо напевне, — може бути корисним для загальнолюдського поступу і зможе в його скарбницю покласти і свої здобутки, зможе вимовити своє власне слово і тим збагатити всесвітню культуру. Кожний народ має свої оригінальні, своєрідні прикмети, і коли він розробляти не їх безборонно, то цивілізація загальнолюдська на тому тільки вииграє; вона буде ріжносторонною, багатішою, повнішою; спекає ся деяких, може фатальних помилок і швидше

доведе людей до бажаної мети — щастя на сім сьвіті. Отже з сього погляду нам вельми цікавими можуть стати звістки про національні рухи серед тих народів та націй, що вже вийшли зі стадії дитинства і намагають ся жити свідомим життям національним, — сі змагання цікаві так само, справедливі й нормальні, як і змагання кожної окремої людини до свободи та рівності з усіма людьми. Народи-раби так само противні природі людських відносин, як і раби-люде...

Як бачимо, націоналізм — річ нормальна, справедлива й поступова. Як? — може завважати дехто, — а шовінізм, наприклад, та інші такі огидливі болячки, що роз'їдають багато де-які з сучасних державних організмів: джінгоїзм у Англії, антисемітизм у Франції та Австрії, мілітаризм та гакатизм у Німеччині, негро-їдство в Сівнічних Штатах Американських, обрусеніє в Росії, польонізація в Галичині — невже се річі нормальні? А се породінне, дитина, коли хочете вашого націоналізму!... Не важко на такий закид дати відповідь. Кожна добра прикмета проведена далі, як слід, за крайню межу свою, обертає ся в хибу: ощадність обертає ся в скупердяїство, самоповага — в самолюбство та дрібний егоїзм, слухняність — у рабство і т. и. Так само

й тут: протягнувши ідею націоналізму далі, ніж слід, „можна донаціональнічати ся аж до людоджерства“, як каже д. Спасович. Націоналізм — річ поступова й нормальна тоді лишень, коли ним кермує справедливість, гуманність, терпимість та повага до інших національностей, коли стимулом до його єсть бажання — приєднати даний народ до загально-людської культури й дати йому всі здобутки, що несе з собою поступ. На превеликий жаль, не всюди й не завжди так діє ся: часто національні змагання виступають по-за сі межі і обертають ся в одну з самих найогидливіших болячок сучасних — в якесь дике людоджерство, в самий найстрашнійший у сьвіті каннібалізм. Голодна людина, що задовольняє свій голод, — річ нормальна, бо голод — се результат нормальних фізіологічних процесів у нашому тілі, що раз-у-раз нищить ся й раз-у-раз потребує собі поживи; се неминуча, нормальна потреба нашого тіла, а кожна нормальна потреба мусть бути задовольнена. Але-ж глибоко ненормальна і огидлива річ — ненажера, що тільки й дбає про свій плунок, тільки й думки має про те, як би його напхати. На таку людину можна дивити ся тільки з глибокою огидою, бо задовольненне тут переступило ту міру, якої вимагає нормальна по-

треба. Так само й націоналізм: коли яка нація, задовольнивши свої природні національні потреби, на тому не зупиняє ся, а ще косим оком позирає на все чужоземне в тієї тільки причини, що воно чужоземне, а не розбираючи, чи добре воно, чи погане; коли захуває своєрідне, хоч би й не доладне, та китайським муром огорожує себе від корисних, але чужих впливів, — такий націоналізм справді і ненормальний, і шкодливий, і огидливий так само, як і ненажерлива людина. Такий націоналізм рідний батько шовінізму, національної виключности, китайщини, болячка на здоровому тілі; девіза його *bellum omnium contra omnes*, або, перефразувавши відому Гоббесову формулу — *patio nationi lupus*, — ворогування, насильство над підлеглими, слабшими народами. Його треба виривати з корінем, аби його нікчемними будяками не заростала нива міжнародних відносин. Коли шовінізм і справді дитина нажирована, виродок, а не нормальне породінне. Такий націоналізм і сплотив у багатьох кращих людей нашого часу зневіре до національних рухів взагалі, породив у їх реакцію і проти здорового, нормального націоналізму; навіть слово „націоналізм“ так зогижено брудними руками кан-

нібалів націоналізма, що дехто має його за синонім шовінізму. Стаючи в оборону націоналізма, ми, певна річ, маємо на думці зовсім не се людожерство, а здоровий, нормальний націоналізм. Націоналізм останньої категорії може навпаки служити могутною підіймою поступу, культури та просвіти і такому націоналізму тільки й можна спочувати, вбачаючи в йому ще один ступінь до вироблення справедливих міжнародних відносин. Спочутте мусить побільшити ся, коли здоровий національний рух повстає серед народу підлеглого, що не сам починає боротьбу, а тільки обороняє себе від насильства та гніту иньшого народу і домагає ся своїх справедливих прав, що належать ся йому з людської природи. Отак ми дивимо ся на націоналізм і з такою мірою приступимо до огляду національного руху в Норвегії.

Норвежське письменство останніми часами звернуло на себе увагу далеко поза межами своєї суворой, мало відомой, таємничой вітчизни і дало кілька на весь освічений світ славно-звістних імен. Такі письменники, Норвежці з роду, як Ібсен, Бернштерн Бернсон, Йонас Лі, Кнут Гамсун, Арне Гарборг та ин., здобули собі широку популярність і повагу скрізь, по всіх куль-

турних країнах; твори їх перекладають на всі мови, скрізь прислухають ся до їх могутного голосу і нетерпляче дождають кожного їх нового слова. Таке зацікавленне норвежським письменством та письменниками давало б, здає ся, право сподівати ся, що цікавлять ся теж і взагалі норвежськими справами і що звістки про національний рух у Норвегії теж вийшли по-за межі Норвегії і стали відомі й у інших народів. Отже на превеликий жаль та диво, справа стоїть далеко не так. Коли про політичну боротьбу Норвежців із Шведами знаходимо інколи коли — не коли — звістки ще по-між оглядами політичного життя інших Європейських народів, про національну боротьбу Норвегії з Данією не вчитасмо ніде майже ні слова; в Європі може кілька спеціалістів тільки й знає про цікаві перипетії національної боротьби, що точить ся завзято мало не ціле століття. Сим-о начерком ми й хочемо познайомити наших читачів з перипетіями та здобутками сїєї боротьби, оскільки се можна зробити докладно, вважаючи на брак певних джерел та відомостей. *)

*) До речі тут буде сказати словечко про ті джерела, що постачали матеріялу на статю та допомогли мені написати її. На першому місці стоять отсі

II.

Історична доля й культурне життя Норвегії тісно звязані з життям сусідніх країв — Данії та Швеції, та й людність сих трьох північно-європейських країв — близька рідні між собою. Норвегці, Данці та Шведи вийшли з одного пня, — від північної парости великого Германського племені, що звала ся скандинавською. Мова у кожного з сих

твори: 1. Реклю Елізе — Земля та люде. Всесвітня географія. Норвегія, вип. I (російський переклад 1896 р.), 2. Водовозова Е. Н. — „Жизнь Европейских народов“, т. II. 3. Йоганн Шерр — „Всеобщая история литературы“ т. II, 4. Горн Фр. — „История скандинавской литературы“, Москва 1894, 5. Всеобщая история литературы, под ред. Корша и Кирпичникова, т. II і IV. 6. Градовский — „Государственное право важнейших европейских держав“ ч. I, 1886 (Звідси звістки про сучасний державний устрій Норвегії. Коли до згаданих творів додати ще статі про Норвегію Лучицького, Гаузена та ин. в „Энциклопедическому Словарь“ Брокгауза і Ефрона та кілька випадкових заміток по часописах (важніша — „Споры о языках въ Норвегія“, Мирь Божій 1900 р., кн. I), то ми вичерпаємо чи не всю літературу, що може бути нам корисною. Українською мовою нам відома одним-одна статя про Норвегію: „Устрій Швеції і Норвегії“ в „Правді“ за р. 1889 (січень, марець), де досить докладно говорить ся про політичний, економічний та культурний стан Норвегії, але про національне питання не згадано ніже єдиним словом.

народів теж не вельми далеко одійшла одна від другої і учені мають їх за диялекти однієї скандинавської мови. Скандинави в давні часи, на початку свого історичного життя не були поділені на три окремі нації — а складали одну, що прийшла з півдня від Чорного моря та з по-над Дунаю і залюднила пів-острови Скандинавський та Ютландию коло Різдва Христового. Се був народ, як згадано вже, германського походження, нащадки Готів та Свевів, що саме тоді вештались по всій Європі та залюднили нарешті західну її частину, прогнавши з осажених місць первісних тубольців краю, або асимілювавши, привподобивши їх до себе. Про найдавні йшу історію Норвегії сказати можна тільки загальними рисами та й то на підставі переважно неписаних джерел: пам'яток народної творчості, археологічних знаходів, то-що, бо перші літописі скандинавські, що належать до XI віку, не дійшли до нас. Напевне тільки відомо, що предки теперішніх Норвегців випхнули первісних тубольців краю — Фіннів — далеко на північ, а самі замість їх осіли ся і залюднили сумежні частини двох північно-європейських півостровів — Ютландії та Скандинавського. Становлячи одно з погляду національного, сі давні Скандинави політично по-

діляли ся на 20—30 окремих невеличких груп, чи держав, що звали ся fylke (народ); на чолі кожної такої групи, кожного fylke'a стояв — немов у нас колись князь — ватажок, ярл, що summum imperium мав тільки на війні; хатніми ж справами в державі заправляли народні віча (thing), що складали ся з усіх вільних людей в кожному fylke'у. Иноді кілька fylke'їв збирали ся до одного гурту, щоб разом стати на ворога, або спільними силами уладнати свої хатні справи; тоді оббираво одного спільного ярла і збирало ся одно народне віче на всі сполучені на той раз держави. Виходить отже, що навіть в ті давні часи ми вже бачимо у Скандинавів спробу — завести якийсь певний лад громадський, певні хатні й межинародні відносини, хоч се й трудно було через той хаос, що повстав наслідком поділу на дрібні політичні групи. Народні віча збирали ся раз-у-раз на одному місці, заздалегідь на те призначеному, в погожу годину, під голім небом. Що ж до внутрішнього складу сих віч, то хоча усі вільні люде могли на їх бути, але право активної участі в справах громадських, — право голосу, як тепер кажуть, — належало тільки до таких громадян, що не залежали ані трохи ні від кого, навіть

від ярлів, — отсі-от незалежні громадяне й складали найвищу місцеву інституцію, найвищий уряд і суд, що тримав у своїх руках усі справи державні й громадські. Ярли не мали ні права, ані сили накладати на своїх підданців які-небудь податки по-над ті, що громада самохіть їм давала; а давала вона мабуть не геть то щедро, — що з носа спаде... Взагалі треба сказати, що хоч ярли й вели свій родовід від самих богів, а про те тільки наймали вони *summum imperium*, усю силу власти; за повсякчасних же, звичайних обставин вони були залежні від підданців, і воля народня, виголошена на вічу, була й для їх найвищим законом. Перемогти народню опозицію й вертати справами по своїому спроможні були хіба лиш дужчі, одмітніші ярли, та й для їх се було небезпечно, бо традиційна народна установа промовляла так: як що ярл „замісь права заводив нелад, або кого кривдив“, то усім підданцям такого необачного князя розсилали ся стріли на знак, що його треба на смерть покарати; иноді справа на тому кінчала ся, що такого неспокійного ярла на віки виганяли з країни. У всякому разі така установа була не жартом, а певним способом спекати ся так чи инакше неспокійного володаря і забезпечити волю народів. Таким

чином громадський лад, організація державна у давніх Скандинавів складала ся з ярла (князя) та підданців — вільних громадян. Скандинавська організація не знала якої-небудь верстви посередньої, що стояла б по-між ярлом та народом; вільні громадяне становили основне ядро скандинавської людности. Були, правда, ще й раби, невольники, — здебільшого забрані на війні бранці, але контингент їх був невеликий численно, та й саме рабство ніколи не було у Скандинавів таким нелюдським та огидливим, як напр. в ті часи у Римлян, — тут рабів мали за членів родини і поводились з їми по людськи. Стан селянський і у давніх Скандинавів мали за вельми почесний, а службу — хоч би й у самого ярла — за щось ганебне, що кладе пляму на підлеглу людину і заважає їй користувати ся з усіх прав громадських; найвища кара для вільного чоловіка була тоді, коли його примусом віддавали у найми до ярла, і такі наймити, поруч невольників-рабів, становили другу категорію неповноправної людности, хоч були вони особисто вільні. Як можна з попереднього легко зміркувати, ярл був тільки найбільшим господарем у сій господарській державі, серед иньших селян-господарів. Кругом себе мав він вояків-наймитів,

що були від його залежні і через те саме не брали участі у вічу, що складалося з самих незалежних господарів. Волю й цілковиту незалежність Скандинави ставили першою умовою свого державного життя і завжди обороняли її і від чужинців і від своїх власних князів. Таку вільну та незалежну вдачу дістали в спадщину від своїх предків і сучасні Норвегці.

Природа Скандинавії вельми сувора, бідна; земля не родюча, бо скрізь самі за себе гори, каміння та глибокі фьорди; звірини мало. З чого ж жити було Скандинавам, коли ні хліборобство, ані мисливство не задовольняло їх потреб? Не знаходячи безпечного шматка хліба у рідному краю, вони почали шукати його де-інде, у сусідів. Загальна біднота та злидні породили в Скандинавії оригінальний звичай, що відповідає по часті сучасному майоратові: спадщину по батькові (землю) мав тільки найстарший син; молодші ж діставили невеличку частку грішми, мусіли самі на себе дбати та добувати собі добра і слави. Самі обставини втворили в Скандинавії той небезпечний елемент громадський, тих авантюристів, що не маючи за що рук зачепити у себе дома, стали суцєю карою божою для сусідів. З сього елемента, мало чим звязаного з ві-

чиною, вербувалися ті ватаги відважних вайовників — вікінгів, що за приводом виборного ватажка перепливали моря, нападали на заморські країни, плюндрували все, грабували добра, забирали бравців і підбивали під свою руку чужинців, наводячи по всім-усюдам великий жах одним імям своїм. Розбишачтво було способом добути добра й слави; вікінги стали героями, і народні саги та перекази прославляють їх „славетні вчинки“. Спершу, сплюндрувавши країну, набравши бравців та награбувавши силу всякого добра, Скандинави на зиму вертаються до дому, на вітчизну. Але де далі, вони збираються більшими купами, гуртуються в дужчі ватаги, забираються далі — навіть у Грецію і взагалі по-над Середземне море, і звоювавши країну, осідаються там і осажують цілі норманські колонії. Так залюднено їми Ісландію, Ірландію, Англію, західню частину сучасної Франції (Бретань, Нормандія) та ин. Бурхливе, як само північне море, життя вікінгів серед небезпечних пригод на чужині давало матеріал до цікавих оповідань, що з їх розпочинають перші зародки норвегської літератури; з сих оповідань народні співці — скальди складають прегарні пісні, повні того могутнього, суворого духа, що породила дика природа

Скандинавії та славні на цілий сьвіт пригоди її дітей — вікінгів. Про скальдів, сих кобзарів скандинавських, ще мова буде опісля.

З дальшої історії Норвегії ми знаємо тільки головніші точки, сказати б — переступні етапи, що заложили свій міцний вплив на довгі віки у вдачу Норвегця і одбили ся на його житті сучасному. Серед численних скандинавських fylke'їв з VII віку почала гору брати між иньшими держава Скірінґедальська, що була на заході Скандинавського пів-острова. В IX в. вона підбила під свою руку всіх норвегських ярлів. Король Гаральд Гарфагар (863—930) переміг ярлів у битвах під Гарсфйордом (р. 872) та Гафурсфйордом (р. 885) і доконав з'єднання Норвегії під своєю рукою, зібравши до одного гурту всі частини Норвегського народу, порівнені досі. Нові часи настали в Норвегії за Гаральда: він почав заводити нечуваний до того в Норвегії економічний та громадський лад, ламаючи давні старосьвітські звичаї Норвегців та запроважуючи нові порядки. Заведено ленну систему, що саме тоді почала набирати сили в західній Європі; за сією системою пішла слідом громадська дифференціяція, поділ на класи; з'являє ся вперше шляхта, поділ на уприві-

лейоваві та низші верстви. Переважній більшости Норвегців не до смаку було таке нехтування стародавніми звичаями та вольностями; незадоволені новим ладом покинули рідну сторону і, перепливши море за приводом декого з останніх ярлів, оселили ся в Ісландії та на островах Шетляндських, Гебридських і Оркнейських і звідси раз-у-раз чинили напади на свою колишню вітчизну, помщаючись за вигнання. Перед смертю Гаральда (помер р. 930) поділив царство поміж своїми синами та внуками і Норвегія знову розпала ся на 16 князівств, що стали в такі поміж себе відносини, як давні руські уділи. Разом з уділами почав ся розрух, колотнеча; князі норвегські, мов і наші удільні, без упину воювали одні з другими, нищили добра своїх підданців, грабували, плюндрували в пень усе, що можна було, — словом, діяло ся все те, що звичайно дієть ся за удільної системи, — вона бо скрізь виявляє ся однаково. Усі землі норвегські зібрани знов до купи королі Олаф Трігвезон (995—1001) і Олаф II Грубий (1017—1027); вони навернули Норвегців до Христової віри, хоч народ зовсім не мав охоти міняти віру, ставив, як то кажуть, сторч, та провадив завзяту боротьбу, обороняючи свої давні звичаї, батьківську віру та старих богів. По

смерти обидва Олафи здобули — немов іро-
вією долі — велику популярність та славу
серед народа і стали його улюбленими ге-
роями, а Олафа II досі мають за патрона
Норвегії, змінивши первісне його не вельми
почесне прізвисьце Грубий на Святий. Цікава
доля цього „святого“ патрона Норвегії. За-
провадивши Христову віру, Олаф II (тоді ще
Грубий) разом із тим ламає стародавній юри-
дичний лад, а замість його заводить нові
звичаї, нові юридичні відносини, засновані
переважно на західно-європейському каноніч-
ному праві. Він замірився до решти зни-
щити останки старосвйітських вольностей,
які ще лишилися народові від попередніх
реформаторів: за його перевелися й останні
ярли, які були; опріч того він скасував
автономію громад, підбив їх під свою руку
і не звертав жадної уваги на волю народа,
немов його й не було. Певна річ, що воль-
нолюбні Норвегці не знесли замахів святаго
короля на свою волю і зняли руку на його:
повстання народні і безупинна боротьба на-
рода і колишніх його володарів — ярлів
проти цього короля тягнуть ся кривавою
стяжкою через усе його князюванне. До
того ще біда ніколи не ходить одна — до
своєї хатньої сварки долучає ся ще й нове
лихо: чужинці-сусіди спостерегли, що саме

тепер час ловити рибку в каламутній водиці,
і починають ласим оком позирати на Норве-
гію: король шведський Олаф Улюблений та
Данський Канут Великий раз-у-раз втручають
ся до норвегських справ і дають поміч бун-
тівникам супроти короля, а самі потрохи
навертають Норвегію під свою руку. На-
решті Норвегцям терпець увірвав ся: вони
вигнали Олафа Святаго, а самі пристали до
короля Данського. Олаф утік на Русь до
Ярослава і, зібравши там військо, р. 1029
знову вернув ся в Норвегію; підданці зу-
стріли його збройно і, обороняючись, під
Стіккестадом до ноги вибили військо Ола-
фове, а самого короля вбили на смерть. За-
коштувавши життя під данським королем,
Норвегці мабуть швидко оханули ся і ро-
зміркували, що не гаразд зробили, при-
лучившись до Данії. Незабаром вони викли-
кали в Руси сина Олафовего Магнуса, на-
ставили його над собою королем, а Данців
прогнали геть. Се був початок віковичної
боротьби Норвегії з Данією, що тягнеть ся
через усю історію обох земель і доходить
аж до XIX в., коли остаточно поривають ся
політичні звязки між їми. Але разом із сим —
неспокійним Норвегцям ніяк не сидить ся
дома; забуваючи власну небезпечність, вони
часто рушають у далекі заморські походи

і самі звойовують чужі землі — Англію та Ірландію, — ще бо вони не забули своїх давніх походів на сі землі за часів вікінгів і слава про колишні славні вчинки батьків ще лунала голосно в сагах та співках скальдів і спонукала їх нащадків шукати військової слави та добра по чужих землях. Та й дома, в самій Норвегії не дуже то спокійно: тут протягом кількох століть панує великий розрух та завзята боротьба королів і народа з духовенством. Народ норвегський, як ми знаємо, раз-у-раз повставав на королів, обороняючи свої давні права і вольности, і се була ковінка на руку духовенству: йому замануло ся поживити ся з тієї боротьби, повернути наслідки її на свою користь, захопивши найвищу владу в свої руки і зробивши короля залежним від себе. Сього найлегше можна було досягти, забравши першу силу на виборах короля. Р. 1174 духовенство примусило таки короля Магнуса видати так звану „Грамоту Золотого Пера“, що нею король признав себе „королем із ласки божої“, а не з волі та обрання народного. А що „ласка божа“ належала поперед усього духовенству, то воно й придбало переважний вплив на обрання короля. Далі на користь духовенства заведено десятину, і король мусів зрести ся свого права

— роздавати єпископські уряди, кому сам схоче. Духовенство таким чином зробило ся вищою, найбільш впливовою верствою в Норвегії; верховлада народа захитала ся, — короля вибирає вже не народ вольними голосами, як перше було, а духовенство, що завело і церковне коронованне, бажаючи тим ще вище підняти свій авторитет. Народ і тут не витерпів нового замаху на свої права; королі, розміркувавши справу, теж злякали ся того, що духовенство забрало найбільшу силу в державі — і ото король поєднавшись із народом, разом вгамували несліті претензії клерикальної партії і приборкали крила „римською орлови“. Боротьба королів та народа проти духовенства тягла ся через усе XII та XIII століття і закінчила ся тим, що у духовенства відібрано політичні права і залишено тільки деякі привілеї в сфері юридичній. Вища аристократія світська, виплекана феодальними заходами перших королів, теж повбула ся в сій боротьбі своєї ваги, тим то й нануочної верстви з неї не витворило ся, — феодальний лад задавлено в сповиточку. Таким чином демократичні основи перемогли, узяти гору в боротьбі і на віки надали Норвегії вдачу країни переважно демократичної, „мужицької“.

Разом із боротьбою за політичні права одночасно провадила ся і друга боротьба — соціально-економічна, переплітаючись із політичною та надаючи їй специфічного кольору. Ся боротьба скінчила ся для головної верстви норвегської людности — селянства — досить щасливо. Вища верства громадська в Норвегії, — про се вже була мова, — місцева аристократія ніколи не була така потужна, щоб у свої руки загарбати політичну та економічну силу. По-між простим селянством, що до того ж загарливо боронило своїх прав, і аристократією не було середньої верстви, залежної від аристократії; вища класа ні звідки не мала підпори й за-помоги в своїй боротьбі з нижшими класами та королями. Такі виключно щасливі обставини спричинили ся тому, що Норвегія на віки лишила ся країною дрібного селянства, якою ми бачимо її й тепер; з тієї ж самої причини Норвегії, — чи не єдиній країні на цілу Європу, — випало щастє не зазнати на своїй шкурі й кріпацтва — тієї отрути, що до останнього століття убивала народ по всіх краях Європи, затроювала саме повітре і виховувала і серед можних „панів над душами“, і серед їх принижених підданців гнилі покоління рабів, нездатних ні до якого поступу, а потім ще на цілі віки лишала свою неми-

нучу спадщину — темноту, убожество, злидні, рабські інстинкти і т. п. Норвегці єдині могли сказати: „да мимо идет нас чаша сія,“ — чаша нелюдського знущання з одного боку і тупого, мовчазного здебільшого терпіння та мук із другого. Тут не чуто було стогону отих „рабів німих“; селяне тут завжди були вільні — купувати землю і переходити з одного місця на друге. Господарство в Норвегії було переважно колективним: запра-вляла землею спілка з усіх односельчан, — щось подібне до того способу господарювання, що панує ще й тепер у сучасній великоросійській „общині“.

Годить ся згадати, що протягом сього періоду внутрішньої боротьби та організації громадського ладу була заснована більшість норвегських міст і заведено промисли та торговлю. Але торговельна та промислово-ремісницька верства була вельми нечисленна й слаба, тим то вона не мала майже ніякої ваги в життю норвегського народу і не спроможна була грати якусь видатнішу роль у соціально-економічній боротьбі; торговля здебільшого була навіть у руках у чужинців — славної в той час Ганзейської торговельної Спілки. Норвегія, — знову се кажемо і підкреслюємо, — була — і на віки такою ли-

шила ся — державою „мужицькою“, селянською *par excellence*.

Ми зупинились трохи довше, ніж кому се може видатись потрібним, на початковій добі в історії норвегського народу тим, що доба ся мала велику вагу в житті його і виразно поклала свої основні риси на всю вдачу Норвегців: уже тепер склали ся виразніші прикмети і національної вдачі, і державно-громадської організації; національне обличчя норвегського народу ясно зазначено в подіях цієї доби. Дальші періоди, після XIII віку, були вже результатом попередньої історії і характеризують ся головним чином тим, що Норвегія майже перестає істнувати, як самостійна політична держава, а живе в політичній спілці раз зо Швецією, другою — з Данією, йде за ними політично мов на припоні. Не треба довго розводити ся, щоб зрозуміти причину сього. Норвегія лежала як раз по середині між двома державами, що витворили дуже центральну власть і, не маючи її сама, стала об'єктом централістичних заходів своїх сусідів. В історії Норвегії можна добачати аналогію з долею нашої України, що теж опинила ся в такому-ж становищі. Наслідком становища Норвегії виникає ціла низка політичних „уній“ з сусідніми державами, — то одна, то друга

шарпає її в свій бік. Але се тільки зверхній вигляд справи, — в середині, в глибині народнього життя йде еволюція в тому напрямі, який зазначив ся раніше досить виразно.

По смерті короля Гакона VII норвегську корону опанував король шведський Магнус Еріхсон; р. 1380 Норвегію прилучено до Данії, а р. 1397 стала ся знаменита в історії скандинавських держав Кольмарська унія, що зібрала до купи всі три скандинавські держави і надовго, більш чотирьох століть, привязала Норвегію до Данії. Унія політична з Данією для Норвегії була великим нещастєм: ледви чи можна знайти дві країни, щоб так відрізняли ся одна від другої, а тим часом історична доля звязала їх і примусила йти одним шляхом. Норвегія — країна дрібного селянства, вольнолюбна, демократична; Данія, що стояла ближше до загально-європейського життя, навпаки переборщила вже занадто, силкуючись пересадити на свій ґрунт той феодальний лад громадський, що панував тоді скрізь по Європі. Висша аристократія в Данії разом із землею захопила в свої руки всю політичну силу, запрягла народ у кріпацьке ярмо і низші верстви стогнали під сим важким гнітом, живучи „під яремним“ життям; абсолютизм ко-

ролів кинув державу у вир непевної межинародної політики; за помилки королів та аристократії мусів своїми чубами відплачувати той самий зневолений народ. Кольмарська унія і Норвегію втягнула в широку політику і примусила її — віддавати всі свої соки живі на те, щоб забезпечити Данії ролю першорядної держави в Європі. Солоно обійшла ся Норвегії ся унія!...

Протягом тих чотирьох століть, що Норвегія була в політичній спілці з Данією, вона займала неоднакове по всяк час становище що до своєї більш щасливої сусідки, хоча увесь сей довгий час несла свої і матеріальні, і духові сили на користь чужини. Спершу Данія наслала в Норвегію своїх урядників і вони почали порядкувати, як у своїй власній кешені, і доти допорядкували, доки не викликали ворожого повстання. Норвегці повстали, обороняючи свою волю, свої звичаї та рідні закони і виборили на сей раз цілковите зрівнання в політичних правах обох держав: р. 1450 унія стала персональною, а обидва народи — рівноправними. Норвегія здобула право завести власний сойм, свій вищий суд, навіть окреме військо та флоту і навіть такі вольности. Року 1536 знову починають ся між двома державами непорозуміння; в боротьбі, що з їх повстала, сим разом

Данія перемогла і всі вольности Норвегії скасувала, а Норвегію в вільної та рівної спілчинці повернула на підвладну провінцію. Після сього лиха Норвегія на якийсь час ніби завмирає; кращі сили її йдуть на послугу Данії, а місцева культура ледве животіє, все більш та більш підупадаючи. Так було аж до р. 1814, коли унія порвала ся і Норвегію, волею європейських „великих“ держав, прилучено до Швеції, хоча норвегські патріоти спробували були засновати політично-самостійну, від чужинців незалежну державу і навіть уже були виробили конституцію, — ту саму, що її затвердили згодом і шведські королі. Не маючи власного короля за весь час унії в Данією, Норвегія не витворила зовсім аристократичної верстви, що звичайно повстає і гуртує ся коло королів; усіх, хто мав охоту до шановання, тягло до Данії, а Норвегія і тепер була землею селян та дрібних хліборобів, хоч в економічному житті Норвегців торгівля, промисел та рибальство останніми часами забирають усе більшу та більшу вагу.

Од часу унії р. 1814 обидві скандинавські держави, сполучені політично, — Швеція та Норвегія, — мають досить часу і способів для внутрішнього розвитку; сприяє сьому найбільш те, що вони цілком ухили-

лись, стали осторонь від загально-європейської політики і ані разу до сього часу ні з ким не воювали, і навіть військо держали не велике. Відомож бо добре, що видатки на удержання війська за доброї злагоди найбільш руйнують слабійші держави, відбираючи силу коштів, лежать невосним тягарем на людяности і не раз доводять до цілковитого морального і матеріяльного банкрутства, як се за нашої пам'яті стало ся з Італією, та що й кавати про малі держави, коли навіть бюджети багатших та сильніших народів аж тріщать по всіх рубцях і на силу, на превелику здержують вагу сучасного мілітаризма. На своє щастє Швеція та Норвегія залишили честолюбні думки та надії на видатну ролю в європейській політиці і, живучи з сусідами у добрій згоді могли присвятити всі свої сили на упорядкування внутрішніх справ.

Норвегія прилучила ся до Швеції на основі рівноправности; зв'язані вони тільки особою короля — одного на обидві держави. Отже не вважаючи на се унія між ними не персональна, а реальна, бо обидві держави мають спільне міністерство чужосторонніх справ та спільні консульства. В своїх внутрішніх справах Норвегія цілком незалежна і рішає їх самостійно; в справах спільних —

вона має однаковий голос зо Швецією. Конституція забезпечила Норвегії широкі, майже автономні права; норвегський парламент, чи стортінг сам порядкує усіма норвегськими справами, сам накладає податки і тільки війна та умови з чужими державами належать до королівської компетенції. Король не може розпустити стортінг із власної волі; хоча йому належить право накладати, не згожуючись із стортінгом, своє veto, але й тут конституція вельми мудро обійшла се делікатне питання: коли стортінг затвердить проєкт якого закона хоч тричі по-ряду, то хоч би королеві проєкт і не був до вподоби, всеж він стає законом. Таким чином у стортінга в руках є могутній спосіб поставити на своєму в конфліктах із короною і він з сього способу, коли треба, уміє користувати ся. У Норвегців є кілька власних міністерств, що заправляють внутрішніми справами. Але хоча Швеція — ся скандинавська Франція, шляхетна та хліборобська держава — й мусіла дати своїй спільниці автономію, та вона мала надію, що згодом потрохи — поамалу убере її в шори та й скасує всі вольности. Норвегія — скандинавська Англія, торговельна, вольнолюбна, вихована на демократичних традициях — гаряче боронить своїх прав. Певна річ, що такі обставини згоді не сприяють і поміж

спільницями зараз же мусіла повстати завзята боротьба політична, що тягнеться от уже більш 80 років. Годить ся завважити, що боротьба, хоч дуже довга й завзята, провадить ся весь час цілком культурними, мирними способами, на ґрунті конституції; до війн чи повстання не доходило, та мабуть і не дійде.

Перше непорозумінне виникло таки зараз, скоро Норвегію прилучено до Швеції — р. 1815, коли норвегський стортінг скасував шляхетський стан і його привилеї; король двічі видав своє veto, та нічого не вдіяв: стортінг уперто стояв на своїому, за кожним разом знову затверджуючи проєкт закона, і таки переміг короля. За першою оригінальною реформою пішли иньші, не менш важні для Норвегії: скасовано адміністративну опіку над сільськими громадами, а порядковане місцевими справами передано в руки самих же громад; наука по народних школах стала даремною і обовязковою; опріч того Норвегія здобула для себе окремих од Швеції стяг і право мати власну монету і т. и. Та й тут ще не кінець боротьбі і вона далі йде своїм ладом; тепер стортінг домагаєть ся окремих консулів для Норвегії, а дехто з більш горячих Норвегців голублять думку й зовсім порвати унію та засновати окрему державу.

Можна сподівати ся, що Норвегії, коли скояться, то справді доскочать сього: се не дика некультурна маса, яку можна приборкати та й держати в ярмі, надівши ту чи иньшу уздечку, — се навпаки народ вельми освічений, культурний, що тямить добре свої потреби та вигоди і не попустить свого, в кашу собі наплювати не дасть. Освіта народна стоїть у Норвегії вельми високо; кожний Норвежець уміє що найменше читати й писати, бо наука відбуваєть ся коштом державним, а батьків законом примушено посилати дітей до школи. Ширенню освіти серед простого народа в Норвегії вельми спричинили ся так звані рухомі школи та мандровані учителі; се така цікава й оригінальна риса в культурному житті Норвегії, що її жадним чином не можна поминути, — тим паче, що до недавніх часів мало не всі школи в Норвегії належали до сього типу. Людність там сидить розкидана невеличкими селами та хуторцями, що одні від других стоять далеченько; через холодні зими та глибокі сніги незручно дітям здалека сходити ся до якого небудь одного місця, де булаб школа, а кожне село не спроможне було удержувати власну школу. Дихові зарадили дуже просто й оригінально: замість дітей від села до села переїздив учитель. Коли він приїздив

до якого небудь села, йому зараз давали хату, до його сходилися з усього села діти і розпочиналася наука. Перебувши тут кілька тижнів, заким діти звикнуть до науки і трохи почнуть розбирати грамоту, учитель покидав школу на одного з більш розумніших та тягучих учнів своїх, що мав тим часом правити за вчителя, а сам рушав далі до другого села і там робив те саме. Потім згодом він об'їздив свої розкидані по різних місцях школи, давав скрізь лад і поправляв, які були без його зроблені помилки. Маленький собі учитель народний в Норвегії справив величезної ваги культурне діло: він скрізь ніс із собою світло науки й просвіти, любив до їх; виховував молоді покоління в новому напрямі і спричинився тому, що навіть самі глухі закутки, „куди й ворон кісток не заносить“, не відставали від культурного руху. Коли такий учитель з'являвся в якому глухому кутку, занесеному снігом та відірваному від усього світа, то се було немов великим святом для людей: за ним ішов промінь світла, що хоч трохи скрашав собою темне, непривітне, суворе життя. Тепер в південній частині Норвегії рухомі школи перевелись зовсім вони привчили народ до книжок, підготували його до науки і сим скінчили свою культурну місію. Заохочений ними до

науки народ позаводив скрізь справжні школи, де діти навчають початкам наук та музики. В північній-же Норвегії, де людність сидить невеличкими групами й досі, а шляхів добрих між селами та хуторами нема, — там рухомі школи та мандровані вчителі й тепер ще справляють своє велике культурне діло. Разом із народньою освітою в Норвегії просто таки велетенськими кроками поступала наперед і преса. Ми не маємо певних звісток про се з останніх часів, але про поступ у сій справі виразно свідчить хоч би отсей факт: р. 1854 на цілу Норвегію було тільки 7 часописей, а р. 1876 вона має їх уже 180! Безперечно, що сей розумний, енергійний народ має в собі великі духові сили, що саме тільки тепер починають розгортати ся і виявляти скарби, заховані в народі. Письменство норвегське, оригінальне, одмітне і змістом і формою, багате талантами, яких Норвегія постачає досить і сусіднім письменством, може бути найліпшим тому доказом.

IV.

Письменство єсть зеркало народа, покажчик його культурного розвитку, його дум, потреб та бажань; воно звязане міцно з історичним життям народа і його сучасним становищем і то бє невпинним джерелом, коли

житте народне кипить і виносить на верх краї сили, то затихає, ледве пробиваючись слабим струмком поміж нечисленними скалами та камінням, що розкидають йому на дорозі сумні часи національного занепаду і приниження. Але який би великий не був той занепад і те приниження — доки народ живе національним життям, доти мусить бути у його надія на кращі дні, і тільки народи-мерці можуть спати спокійно, не маючи ані сили ані потреби встати з холодної домовини. Живі-ж народи, як і живі люде, борються за своє житте, шукають стежки до задоволення своїх потреб — і знаходять...

Норвегське письменство на собі випробувало всі добрі й лихі наслідки історичних обставин; доведене в середні віки до крайнього занепаду, останніми часами воно знов воскресло до нового життя і йому усьміхастся вже надія на ліпшу будучину. Можна думати, що надія та справдить ся, бо не на те-ж доля вирятувала сей багатий на духові сили народ від загибелі в темні середні віки, щоб поховати на порозі нового, світлого життя; не на те переправила через бистринь, щоб утопити на березі... Історія норвегської мови й письменства має міцний звязок із історією політичного й громадського життя норвегського народа. На початку історичного

життя скандинавських народів у всіх їх була одна спільна мова (dänsk Tunge), — північна парість старої германської мови, найближша до тієї, якою розмовляли Готи. Сього дознали ся з вельми давніх (IV та V віків) написів на каміннях, кістках, рогах, монетах, зброї, хатніх річах і т. и. з тієї історичної доби. Написи ці зроблено так званими рунами, алфавитом, відмінним від усіх иньших нам відомих: деякі з рун треба читати від правої руки до лівої, а то й з низу до гори. Спершу руни мали 24 знаки чи літери. В мурезях скандинавських заховало ся чимало рун, і хоч вони не дають повних і певних джерел для давньої історії Норвегії, але для історії мови мають велику вагу: вони показують, якою була і якою стала мова давніх тубольців Норвегії, які відміни повстали в ній з часом і яким взагалі шляхом ішла норвегська мова в своїому розвитку. Слова з давньої скандинавської мови й досі ще задержали ся в мовах сучасних скандинавських народів та їх близьких сусідів—Фінляндців та Лапландців. За часів вікінгів мова Скандинавців починає по троху вже розбивати ся на окремі діалекти, — повстає диференціяція мови. Се можна спостерегти з новіших тогочасних рун (мають уже 16 знаків), в поезій давніх скальдів, що дійшли до нас через

жи
кр:
сл:
ла:
до:
і і
тої
жи
у і
ме:
сил
Жи
за
нен

був
обс
ньо
вос
ся
дум
те-з
сил
щоб
жит
щоб
мови
рік
вегс

Ісландію, і нарешті з того сліду, що ся мова, рознесена скрізь вікінгами, полишила в мовах інших народів — англійській, німецькій та руській. З виявків інтелектуального життя найвищу для того періода ціну мають пісні скальдів, — се були співці подібні до наших кобзарів, до міністрелів у стародавній Англії, до мінінезеперів у Германії і т. и. В їх піснях виявлено нам світогляд тодішніх Норвегців: їх релігію, моральні погляди та культурний стан. Найбільший розцвіт норвегської народної поезії належить до часів вікінгів, що їх події скальди й уславили в своїх піснях, — єдиних тепер свідках славних діл норвегських вікінгів. Величя, хоч і сувора природа скандинавського краю, багате на всякі пригоди, бурхливе, мов те північне море, життя вікінгів, — життя небезпечне, але разом із тим вільне, невпинне, повне морських походів та нападів на сусідні країни, — все се давало вельми догідний матеріал на утвори скандинавських скальдів. Їх багата, палка фантазія перетворюяла сей матеріал у коштовні перлини поезії — заги та пісні, що визначають ся надзвичайно строгим, навіть суворим духом, епічним розмахом та високою поетичною вартістю. Одноманітні, спокійні, примрачні, як північна природа, величні й могутні, як вона — сі

твори роблять велике вражіння на читача, чарують його тією силою, що проступає в кожному слові, в кожному образі і воскрешає давно минулі часи. Мова скандинавських пісень проста, стисла, уривчаста, за те виразна. Окрім пісень, від деяких із сих скальдів дійшли донас уривки великих поем — невмірущі пам'ятки скандинавської творчости: „Старша Едда“ та „Молодша Едда“, сила казок та прозових оповідань, так званих загі, про історичні події та славні діла норвегських героїв.

Критичним часом для давньої скандинавської мови був X вік, коли в Норвегії почало ширити ся християнство: з джерел, що належать до сього часу, можна спостерегти, що одна спілшна усім Скандинавцям мова розбіла ся на три, чи як іншішні учені рахують, на чотири: ісландську та норвегську (де-хто сі дві має за діалекти одноі), шведську й данську. Норвегська мова, самостійна парість староскандинавської, панувала на всьому обширі західної частини скандинавського півострова (власне в Норвегії) та на Ісландії, захоплюючи й ближші краї: частину Швеції, Ірландії та Шотландії, острови Мен, Гебридські, Шетландські та Оркнейські. В університетській бібліотеці в Копенгаві та в національному архіві в Християнії є чимало рукописів, писаних сією мовою, тільки вже

не рунами, а латинською азбукою. Тут знаходимо давні акти, закони, церковні проповіді, поезії, дидактично-моральні, історичні та релігійні твори і т. и. По сим пам'яткам можна спостерегти більш-менш усї характеристики норвегської мови. В середній віці були заходи прищепити в Норвегії, бодай у письменстві, латину, що в ті часи панувала по всій західній Європі і разом із християнством занесена була й сюди. Та на щасте своєрідний національний дух Скавди-навців був занадто потужний, зародки своєї поезії занадто гарні, щоб їх могла витіснити чужа, мертва латина.

Року 1319 стала ся унія зі Швецією і норвегська мова підпадає під вплив шведської, але вплив сей не був великий, бо, як ми знаємо, незабаром Норвегія пристала в унію до Данії. Данський вплив, що почав ся після унії, був далеко більший, бо Норвегія жила спільним із Данією політичним життям цілі століття і не завжде, як ми знаємо, мала силу обороняти ся від чужого впливу. В середній віці сей вплив був такий великий, що норвегське письменство зовсім завмірає; данська мова й письменство запанували скрізь по норвегських містах серед вищих, освічених верств норвегського народа. Данський університет у Копенгазі був

єдиним огнищем культури й освіти і про Норвегію, — він виховував Норвегців Данцями, відбивав їх від рідної мови та накидав їм разом із данською мовою і любов до всього данського. Вертаючись у Норвегію, сі зданчені Норвегці ширили данський рух на своїй вітчизні, і коли брали участь у письменстві, то неодмінно в данському. Данською мовою переважно писано навіть акти норвегські XVI в., а норвегську мову можна здібати вельми рідко; Св'яте Письмо, перекладене на данську мову р. 1550, перейшло теж і в Норвегію, хоча був і ісландський переклад, ближший Норвегцям. Словом, тільки по селах, серед простого народа, й можна було почути широко-народню норвегську мову, що шляхом довгої еволюції вже значно одійшла й від давньої норвегської. Коли данська мова обробляла ся в письменстві і данськими і норвегськими силами, рідна мова Норвегців зоставала ся мовою самого простого люду, невиробленою, непристосованою до того, щоб висловляти нею висші потреби людського духа не маючи літературного оброблення, вона розпадала ся на окремі діалекти і все далі та далі відходила від данської. Єдиним придуком норвегської мови була народна творчість, що не вимерла, не пропала, як на воді піна: в ті самі середні віки, коли письмен-

ство звело ся ні на що, серед народа повстає сила чудових пісень, що до віку будуть окрасою всесвітньої літератури. Норвегії взагалі визначають ся багатством та красою своєї народної поезії, що і змістом своїм, і формою далеко лишає позад себе поезию інших скандинавських народів.

Року 1772 норвегськими студентами за-сповано на чужині, в Копенгазі „Норвегський гурт“, і сей факт став ся одним із перших, поки що слабих і невизначних промінів нового напрямку серед Норвегців — напрямку національного. Найперша мета „Норвегського гурта“ була — згуртувати до купи, зібрати в одну громаду тих норвегських юнаків, що прибули в Копенгагу для університетських студій; небавом до цієї мети прилучено другу — працю на ниві письменства, що після кількох перших і через те саме певних кроків вибрало ся на добру дорогу — послуги своїй вітчизні. Письменники, що виховали ся в „Норвегському гурті“, змісту для своїх творів шукають у Норвегії, в її житті, в її звичаях, і дехто з них починає навіть писати народною мовою. Йоаган Брун, брати Кляус та Педер Фрімани, Кляус Фастінг, Йоаганна Уіб та інші, — всі ці письменники вийшли з „Норвегського гурта“: його казки, байки та пісні, писані на вір

старовинних норвегських балад народною мовою, здобули йому голосну славу і широку популярність у Норвегії. Всеж таки, поки Норвегія жила одним політичним і культурним життям із Данією, поки звідти вона черпала науку, письменство і всі здобутки культури, доти національне норвегське письменство не спроможне було широко розвинути ся: йому ніби звязано було руки культурним впливом Данії. Нова доба починає ся тільки з початку XIX віку.

Року 1814 розірвано ланцюги, що в протязі віків сковували Норвегію з Данією в одно політичне тіло, але культурні звязки все ще не поривають ся. Винародовлена норвегська інтелігенція, одірвана від народа, спершу тягне до Данії і користує ся данською мовою та письменством навіть у себе дома. Але повстає вже й инший рух, — національний, що виявив ся насамперед бажанням засновати в Норвегії окрему, політично ні від кого незалежну державу, а потім утворити і самостійне норвегське письменство, вернувшись до забутої, занедбанієї рідної мови. Політичні змагання норвегських патріотів, як ми вже бачили з історії Норвегії, придушено в корені і Норвегію велею Європи прилучено до Швеції, але національні змагання саме тепер тільки й починають ся.

Спершу, скоро Норвегія одійшла від Данії, сей національний напрям не був глибокий, та й не диво: — всі заступники нового руху були люде, що виховали ся під данським впливом та традиціями і вже ео ірсо були чужими справжнім інтересам своєї вітчизни. Поезия їх не мала твердого під собою ґрунту; їх патріотизм не виходив поза межі романтично-сантиментальних жалів за старовиною, коли Норвегія була „вільна й самостійна“, а „норвегський лев проносив ся бурхливим потоком, що примушував трясти ся землю“; жалі за старовиною мішали ся з не менш сантиментальним замилуванням красою країни („норвегські скелі“), народа („норвегський лев“), його мови, звичаїв і т. и. Сей напрям не виставив жадного видатнішого письменника; до того-ж вони здебільшого писали свої твори данською мовою. Словом, національний рух у Норвегії розпочав ся звичайно так, як розпочинав ся і у иньших народів, що довго не жили власним національним життям, а живили ся чужою культурою, і аж нарешті неначе після довгого сну прокинули ся. Не було вироблено ще певних ідеалів, за які треба було бороти ся, не було виразно зазначеної мети; весь шлях національного розвитку перед сими першими трудівниками на ниві народній був ніби оповитий

ще густим туманом, що закривав далечину з перед очей. Аж ось трудами перших піонерів являють ся люде, що спроможні розігнати сей туман, освітити шлях і показати дорогу до поступу і культурних змагань на національному ґрунті; їх очі бачать уже далі й глибше, ніж у попередників... До сього першого романтичного періоду норвегського письменства належать: Ганзен (1794—1842, пише романи, іділлії, оповіданя), лірики — Барреґаард (1792—1842), Швах, Вольф, Фос та иньші.

По трохи романтичний патріотизм зникає і в Норвегії; появляють ся иньші співці, що вже знають, чого бажати своїму народові; чути стає иньші пісні по Норвегії, — співні з ясно зазначеними ідеалами, з виразно поставленою метою. 30-ті роки XIX в. були переступною добою в розвитку національної партії в Норвегії. Тепер у-перше норвегська національна справа входить по за межі тісних, дрібних гуртків та товариств перед очі вьсього народа. Завзята полеміка поміж Верґеляндом (1808—1845), прихильником і оборонцем норвегського національного руху, та його супротивником — Вельґавеном (1807—1873) винесла справу з темних закутків на широкий світ і звернула на неї загальну увагу. Полеміка між двома найбільш

популярними письменниками сплodiла критику до сангiментальних жалiв за минулим та пiятонiчної любови до „народних свiятошiв“... Освiчена громада вперше загадалась над питанням: „Хто ми? чиї свiя? яких батькiв?“ — i починає глибше цiкавити ся народом, його життем; починає болiти його болями, радiти його радощами. I тут, як i по иньших мiсяцях, перший iмпульс до такого зацiкавлення, окрiм згаданої полемiки, дала етнографiя, що звернула увагу освiченої громади на народ, на його мову, життє, звичаї, на його потреби та бажання; етнографiя i тут достарчила матерiялу до пiзнання того iкса, якому iмя народ... Боротьба за культурне вiдродження Норвегiї та визволення її з пiд чужоземного впливу стає тим iдеалом, що пiд його прапором згуртували ся кращі сили молодой Норвегiї.

Збирачі етнографiчного матерiялу Асберсен (народ. р. 1812) та Мо (народ. р. 1813) покладали мiцну пiдвалину здоровому національному рухови своїми збiрниками народних казок та пiсень, записаних iз уст народа, i привичаїли iнтелiгенцию до слiв та зворотiв, уятих вiд селян. Основою національного руху стала народня мова (norsk), що задержала ся у селян в Норвегiї, на Iсляндiї та островах Фарерських. Праці зга-

даних етнографiв звернули загальну увагу на народню мову, яку до того часу мали за якийсь простацький, мужицький жаргон, не здатний до вислову вищих культурних потреб. Коли етнографiчного матерiялу збрано було досить, починає ся i наукове студiювання норвегської мови: Iвар Озен (нар. р. 1813), що був одним iз тих мандрованих, перехожих учителiв, про яких згадано ранiйше, зацiкавив ся народньою мовою, з якою раз-у-раз мусiв зустрiчати ся, i почав її обробляти науковим способом, — р. 1848 вiн видав капiтальну граматику норвегської мови, а незабаром склав i словарь. Озен перший почав писати норвегською мовою, взявши за основу один iз мiсцевих дiялектiв, що був у той час найбільш оброблений; вiн i иньшим радив покинути данську мову i вживати в писемствi норвегської. В своїх працях Озен очищав норвегську мову вiд данських наростiв i взагалі чужих форм i показав тим шлях иньшим патрiотам, що заходились незабаром працювати коло оброблення рiдної мови та розвивання на нiй писемства. Над збиранням етнографiчних матерiялiв, переважно пiсень, та студiюванням їх працював ще учений Лянстад (народ. 1802); иньші, як Рудольф Кайзер (1803—1864) та Мунх (1810—1863), узяли на себе другу не

менш важну роботу — досліди над давнім норвегським письменством, мовою та історією. Всі ці праці підготовляли потроху, сказати-б — протирали шлях до того, щоб увести норвегську мову в громаду європейських мов та утворити справжню літературу недавнім ще простацьким жаргоном. Повстала ціла досить сильна партія, що найпершою метою собі поставила розвинути норвегську мову до рівня культурних мов європейських і витворити на сій мові широку літературу, що спроможна була-б задовольнити всі потреби норвегського народу; найвидатнішими письменниками в сієї партії були Оляфсен Віне (1818 - 1870) та Крістофер Янсен (народ. 1841). В 60-х роках засновано спеціальні товариства в Бремї та Христїанїї, що покладали собі вживати виключно норвегської мови і нею видавати книги, часописї і т. и. Але в широких кругах громадських заходів патріотів спершу не знаходили спочуття і за-помогї. Головна причина сьому була та, що, на превеликий жаль, і самї норвегські патріоти не могли погодити ся між собою що до правопису та основи нової літературної мови. Одні з них в основу літературної мови покладали форми живої сучасної народньої мови, иньші-ж обстоювали за тим, щоб основою зробити давню норвегську мову, що найкраще

зберегла ся в Ісландїї. Сими змаганнями норвегські патріоти переполовинили свої і без того невеличкі спершу сили, внесли нелад та розвух у живе діло і самі його гальмували.

Серед письменників та громадських діячів у Норвегїї останніми часами можна зазначити три напрями що до мови в письменстві. Перший напрям, до якого належать добре відомі й поза межами своєї вітчизни Ібзен, Йонас Лі, Кільянд та ин., рідною мовою своєю уважають данську і сією мовою пишуть свої твори. Вони обстоюють за тим, щоб задержати всі духові звязки в Данїєю, починаючи від єдиної мови та єдиної, спільної для обох народів культури. Борець за визволення людської особи від кайданів, накладених на неї всякими традиційними поглядами, формами та умовами горожанськими — Ібзен (народ. 1828) і що до мови теж пішов проти води, став і тут протестантом, і свої твори, що здобули йому широку славу скрізь по всьому культурному сьвіті, пише виключно данською мовою. Може се стало ся тим, що сей великий письменник належить до старого покоління норвегських письменників, що виховало ся під впливом данських традицій. За їх молодого віку данська культура мала ще великий вплив і вагу в Норвегїї і становила єдине огнище культури

і поступу про всю Норвегію. Але разом із тим, як час ішов наперед, і вплив Данії на Норвегію зменьшався, слабійшав, ставав тільки далеким відгомном минулого; молодші покоління виховувалися вже в иншому напрямі, не чуючи на собі данського впливу, або хоч і чуючи, то далеко в меншій мірі, — через те молодші покоління що до мови менш консервативні. Другий напрям, до якого належить теж добре відомий письменник і громадський діяч Бернштерне Бернзон (народ. р. 1832), пішов трохи далі: репрезентанти цього напрямку пишуть теж мовою данською, та не обмежують її на самій лишень данській основі, а часто вживають слів і цілих речень норвезьких; окрім того вони й правинсу вживають одмінного від данського і більш відповідного до вимови Норвезців. Таким способом поветала нова мова — на пів данська, на пів норвезька, чи по місцевому — dansk-norse. Сією мішаною мовою й пишуть письменники другого напрямку; вони вважають, що не потрібно виробляти в письменстві самостійної норвезької мови, коли є друга літературна мова, що хоч і чужа Норвежцям, та ними вже ніби цілком засвоєна. До того ще вони вважають, що Данія, країна з виробленою літературою, з більш розвиненим культурним життям, може мати

добрий вплив на Норвегію і не слід ставити на перешкоді цьому впливові та зносинам між Данією й Норвегією невироблену ще норвезьку мову. Найвидатнішим репрезентантом, ватажком цього напрямку є Бернштерне Бернзон, типовий Норвежець, знаменитий письменник, публіцист, та оратор. Він має великий вплив на своїх земляків, далеко більший, ніж Ібсен, що, як відомо, мусів навіть утікати з рідного краю, бо твори його викликали велике обурення серед ширшої громади в Норвегії. Бернзон та його прихильники проклали шлях третьому напрямку в норвезькому письменстві, — напрямку, що не задовольняєся двоїстим відношенням до народної мови та літератури, а консеквентно йде далі тим шляхом, який проказав попередній напрям, і переріс своїх попередників на тому полі. Для нас отже найбільш цікавий отсеї третій напрям, націоналістичний (Maalsmaend), що вживає в літературі, в науці, в пресі і скрізь — taal, норвезьку народню мову. Де далі сей напрям здобуває собі більше прихильників і по трохи починає пробиватися і в мурі парламенту і під сільську стріху. Поки що серед адептів цього напрямку не було жадного письменника, щоб дорівняв голосній славі Ібсеновій, чи Бернзеновій, але такі талановиті письменники,

як Арне Гарборг, що стоїть тепер на чолі всього руху, Віне, Янсен, Кнут Гамсун, Амалія Скрам, Бгер, Фінне, Крог, Пер Сівле та інші, енергічно пропагують свою справу і мають чималій посьбіх серед норвегської громади. В своїх творах згадані письменники стоять цілком на національному ґрунті і що до мови, і що до змісту, але разом із тим беруть теми з обсягу сучасних пекучих питань суспільних, виставляють на показ зі справжнім реалізмом усі ті болячки, що наплодило ся їх стилки на сучасному громадському організмі. Цілковитий реалізм, що переходить у сатиру на сучасні обставини життя, — така найвиразніша ознака письменників сього напрямку; вона викликає в деяких більш консервативних верствах норвегської громади нарікання на їх за крайній реалізм, що ніби то стоїть на перешкоді тому, щоб норвегське письменство піднесло ся до вищого ступня поетичної творчости.

Були спроби погодити сі три напрями, виробити якийсь один загальний *modus vivendi*. Року 1869 в Стокгольмі відбув ся з'їзд учених шведських та норвегських, що мав на меті виробити одну спільну всім Скандинавам правопись. Отже вчені не погодились між собою і заходи пропали марно.

Ще р. 1878 Арне Гарборг (народ. р. 1851) виступив в обороні „мужицької“ мови і домагав ся, аби хоч початки науки в народніх школах викладали ся сією мовою. Тоді-ж таки заведено виклади норвегської мови про народніх учителів: на вакаціях вони з'їздили ся до одного місця і вчились тут народньої мови, щоб нею простати просвіту серед народу. Думка була, що освіта зрозумілою народови мовою станеть ся тією підоймою, що поведе народ шляхом поступу та й саму мову підійме з занепаду, розвіє її, зробить мовою освічених людей і вона тоді випає данську мову і з письменства, і з ужитку в освічених верствах. Обставини політичного і культурного життя Норвегії по трохи сприяли заходам молодой партії. Перш за все ніхто не спроможен був „зашити їм рота“, чи по просту — присилувати їх мовчати, як се робить ся здебільшого по інших краях, бо вільна преса — се один із непорушних добутків норвегської конституції; по друге — перед пропагаторами була авдіторія більш-менш підготовлена до національного руху мандрованими учителями, що звичайно давали народови освіту його рідною мовою. Сподіванки та бажання діячів норвегського відродження по трохи здійснюють ся, — виникла вже досить широка для

першого разу література народньою мовою. Та норвегські патріоти на цьому не зупинилися; становище норвегської літератури, як літератури провінціальної („для домашнього обиходу“, — пригадав ся нам термін із наших обставин) не могло їх задовольнити: цілком консеквентно вони почали домогати ся, щоб наука викладала ся народньою мовою не тільки в народніх, але й у середніх і навіть у вищих школах Норвегії (університет у Христіанії) і щоб через се саме народня мова стала виявком інтелектуального життя усього народу. Певна річ, що коли-б програма норвегських патріотів справдила ся до краю, то пануванню данської мови в Норвегії настав би кінець: Норвегці тоді задовольнені були би власним письменством і не мали б потреби шукати культурного світла де-інде, по-за межами рідного краю. Таких наслідків не хочуть допустити прихильники данської культури; вони зрозуміли, яка небезпека насуваєть ся на них разом із домаганням молоді партії, що силкуєть ся виврати у їх з під ніг звичайний ґрунт. Поки ще норвегські патріоти не виставляли в своїй програмі ширших вимогів, обидві перші партії дивили ся на них досить спокійно і в парламенті всі вони становили одну партію в політичних питаннях, а найпаче в боротьбі

зі Шведами: і данофіли і патріоти йшли разом до однієї мети — яко мога більшого відокремлення політичного від Швеції. Останні домагання патріотів виявили, чого бажає ся партія і поміж обома партіями почав ся розрух, що довів до розпаду і в парламенті: останніми часами патріоти порвали з данофілами і стали в парламенті серед лівої окремо і незалежно, виставивши свою окрему політичну і національну програму і таким способом реорганізувавшись у справжню політичну партію. Данофіли не подарували свого своїм недавнім ще союзникам і підняли ту рукавичку, що кинули їм патріоти. За приводом Бернсона в багатьох містах Норвегії одбули ся віча з голосними маніфестациями та протестами проти національних змагань національної партії. На вічах ухвалено резолюцію: домогати ся від уряду знесення постанови, що завела початкові виклади в народніх школах норвегською мовою. Бернсон на одному вічу просто заявив, що прийняти освіченим людям норвегську мову — все одно, що вернути ся назад до часів варварства та дикарства. Розрух поміж данофілами та патріотами зайшов так далеко, що на останні вибори до стортінґу патріоти виставили своїх власних кандидатів на послів проти кандидатів данофільської партії, і таким

чином питання самостійної норвегської мови вийшло вже поза межі літературних напрямів на політичне поле і стало бойовим питанням, покликком, коло якого гуртують ся виборці і за яке йде політична боротьба.

Вибори одбули ся в серпні 1900 року, але на превеликий жаль часописі, що так пильно стережуть усяких не то сензаційних, а найдрібніших новинок із Китаю та подають найдокладніші звістки про те, як чхнула яка небудь *persona grata* і яким способом ся велика подія має відбити ся на європейській політиці, — так, кажу, часописі результати виборів у Норвегії збули самими найкоротшими звістками. Не можна з їх до ладу розібрати, хто переміг на останніх виборах, яке становище зайняла в стортінгу молада партія і які її вигляди на будучину...

